

TRANSCRIPTIE HISTORISCHE KLASSIEKERS

08 JULIANA CORNELIA DE LANNOY

We blijven nog even in de tweede helft van de achttiende eeuw. Nederland staat op scherp. Anna van Hannover bestuurt een paar jaar het land, terwijl de geest van de Amerikaanse Revolutie aanwaait van over de oceaan. In 1780 verklaren de Britten aan Nederland de oorlog en in eigen land vliegen patriotten en orangisten elkaar in de haren. De één strijdt voor een Republiek, de ander voor de stadhouder of zelfs een koningshuis.

Protest laait op. Overtuigingen worden met geweld verdedigd, soms met vuistslagen, soms zelfs met moord. Ja, we leven midden in de verlichting. De emoties lopen hoog op, terwijl de maatschappij snel verandert. Wilhelmina van Pruisen drukt haar stempel op de politiek en vindt dat haar dochter recht heeft op dezelfde opvoeding als haar zoon. Voor die tijd een kleine revolutie. De vrouwen zitten sowieso niet stil.

Tijdens de conflicten doneren ze geld voor wapens, nemen ze deel aan protesten en zijn zichtbaar op straat. In crisistijd lijkt het onderscheid tussen man en vrouw voor even onbelangrijk. Intussen schrijven behalve de mannen ook de vrouwen er lustig op los. Lucretia van Merken is nog altijd de populairste auteur van Nederland. Betje Wolff en Aagje Deken zijn op weg om literaire supersterren te worden. En tussen al die groten vinden we ook Juliana Cornelia de Lannoy.

De Lannoy is een orangiste met een bewogen leven, in Breda geboren - het is 1738 - in een officiersgezin. Haar vader dient in het garnizoensleger. Al snel ontvallen haar diverse familieleden. Ze verhuist naar Zutphen, Deventer, Nijmegen, Geertruidenberg. Op haar 25e kiest ze in plaats van te trouwen voor het schrijversbestaan.

Met de dichtbrief 'Aan mijn geest' in 1766 raakt ze bekend. Ze dichtte onder meer in:

Ik vind mijn liefste feest, mijn zoetste wellusten weer
wanneer ik in mijzelf en tot mijn boeken keer.

Ja, ze gooit ook nog hoge ogen bij literaire genootschappen, wint literaire medailles en schrijft treurspelen zoals *Leo de Grote* en *De belegering van Haarlem*, waarmee ze haar faam als treurspeldichter bevestigt.

Laat u meevoeren naar de achttiende eeuw, naar het werk van Juliana Cornelia de Lannoy, die met scherpe pen en humor de conventies van haar tijd uitdaagde.

Naast mij Jannah Loontjens, schrijver van romans, dichtbundels, essaybundels die De Lannoys teksten speciaal voor ons hertaalde naar modern Nederlands. Welkom Jannah.

Jannah Loontjens

Dank je.

Fleur Speet

En aan de andere kant Marleen de Vries, schrijver, wetenschapper en expert in de achttiende eeuwse Nederlandse literatuur, die onze achtergrond en context bij De Lannoy zal geven. Fijn dat je er bent Marleen.

Marleen de Vries

Merci.

Fleur

In de aflevering over Lucretia van Merken kondigde ik Juliana de Lannoy een beetje overmoedig aan als de Marry Wolstonecraft van Nederland als dommekracht was. De auteur van het iconische *The Vindication of the Rights of Women* in 1790. Het is natuurlijk ontzettend anachronistisch om De Lannoy met haar te vergelijken, want De Lannoy overleed zo'n tien jaar voordat dat boek uitkwam. Marleen, hoe vergezocht is dit?

Marleen

Ja, dat is een beetje vergezocht, maar ik snap natuurlijk helemaal wat jij bedoelt. Want net als Wollstonecraft is ook De Lannoy steeds bezig om te vechten voor die vrouwenemancipatie. Wij zouden haar nu een feministe noemen. Dat woord bestond natuurlijk nog niet, maar zij is daar heel erg mee bezig. Zij is heel erg ambitieus. Zij wil de beste treurspeldichter worden van Nederland. Maar zij heeft ook altijd in haar achterhoofd het belang dat andere vrouwen kunnen hebben bij alles wat zij zelf doet. Dus zij wordt op een gegeven moment uitgenodigd om lid te worden van een van die literaire genootschappen waar jij het over had. Dat is in 1772. Kunstliefde spaart geen vlijt heette dat - het zijn altijd een beetje oubollige namen voor ons gevoel, maar het waren ook activistische instellingen. En dan is zij eigenlijk net als iedereen die zo'n brief ontvangt om lid te worden van zo'n nieuwe club, is zij daar zeer verbaasd over. Maar zij snapt onmiddellijk dat dit een gouden kans is. Niet alleen voor zichzelf, dat zij als vrouw lid kan worden, maar ook voor toekomstige vrouwen. En zij hoopt ook dat als zij lid wordt, dat dat inderdaad een voorbeeld zal zijn en dat er daardoor iets in gang gezet gaat worden. En in die zin mag je haar wat mij betreft inderdaad wel vergelijken met Mary Wollstonecraft.

Fleur

Jannah, kende jij de naam of het werk van Juliana de Lannoy voordat je begon met hertalen?

Jannah

Nou, ik kende haar naam dus wel, maar ik moet bekennen dat ik nog nooit iets van haar had gelezen voordat jij me vroeg om die hertalingen te maken. En het was echt een enorme verrassing. Ik was echt heel blij ook dat je me hiervoor had gevraagd, want ik was zo verrast door de levendigheid. Ik vond het eigenlijk ongelooflijk toegankelijk, grappig, speels, gevat. Dus ik was er. Ja, heel erg door verrast. Ik had iets veel, ja, hermetischer en wat stijfers verwacht eigenlijk. En uhm ja, ik denk dan toch ja, achttiende eeuws. Ja.

Marleen

Ja, dit kleeft aan de achttiende eeuw. Dit is ook precies het probleem van de achttiende eeuw; dat niemand weet wat die eeuw heeft betekend, wie er belangrijk waren. Wie er dichtstukken schreven. En door die portretten met al die rare pruiken komt het heel stijf over. Iedereen lijkt ook op elkaar. En sowieso is het in de geschiedenis een soort collectief zwart gat, zeg ik altijd. Niemand weet iets over die achttiende eeuw, dus wel over de zeventiende, Gouden Eeuw. En dan die negentiende. Maar er zit een hele eeuw tussen. Die wordt eigenlijk systematisch overgeslagen. Dus in de canon van Nederland krijgt ie drie armzalige venstertjes. De tv-serie *Het verhaal van Nederland* begon die eeuw in 1780, gewoon zonder pardon tachtig jaar hup weg. En dan in *Het verhaal van Amsterdam* zat die eeuw helemaal niet, althans niet op tv, wel in het boek. Maar dus, dit is kenmerkend. En je kunt het dus ook niemand kwalijk nemen dat ie of geen beeld heeft van die eeuw of een beeld dat eigenlijk helemaal niet klopt.

Jannah

Gelukkig.

Marleen

Nee, dat is echt een manco van wetenschappers ook die niet voldoende populariseren denk ik. Maar ook van de Nederlandse cultuur waar gewoon de aandacht voor geschiedenis helemaal is verdwenen. Tenzij het dus om die leuke tv-series gaat, maar dan moeten ze die achttiende eeuw wel meenemen.

Fleur

Ja. We komen zo bij het gedicht, want ik wou eigenlijk al aan Jannah gaan vragen of je een stukje wou voordragen, maar hoe is zij verankerd in het Frans? Want alles wat Frans in de achttiende eeuw, toch?

Marleen

Ja, sommige mensen denken moeten we nou De Lanoje zeggen of De Lannoy. Nou, de aristocratie sprak Frans privé thuis ook, schreef Frans, dus het is obvious dat zij natuurlijk De Lannoy heette en dat zij zichzelf ook zo noemde en niet de Lanoje. Dat gezegd hebbende verbaas ik me erover dat zij volgens mij eigenlijk uitsluitend in het Nederlands gepubliceerd heeft.

Daar zit ook al dat hele verlichte idee waarschijnlijk achter van: nou, we gaan de Nederlandse cultuur op de kaart zetten en daar ga ik aan bijdragen. Ik wil die vaderlandsliefde en het belang van cultuur en godsvrucht en vaderlandsliefde, dat wil ik doen.

Fleur

Ja. Jannah, zou jij het beginstukje van 'Aan mijn geest' willen voordragen? Het gaat iets anders dan in de vorige aflevering, want deze keer laten we het origineel achterwege omdat de originele tekst grotendeels intact is gebleven.

Jannah

En ik kan misschien ook erbij vertellen. Ik heb begrepen dat haar debuut was. Ze was 27 toen ze het schreef. En ik heb het gelezen als een gesprek, eigenlijk met haarzelf, met de conventionele stem van de tijd die zij toch ook zich eigen had gemaakt en haar geest die vrijer was en die daar ook uit wilde losbreken. Maar het is de conventionele stem die begint en ik heb het dus wat hedendaagse gemaakt, voornamelijk ook door 'Gij' steeds te vervangen. Want het is natuurlijk in 'gij' geschreven en verder ook ja gewoon 'zotternij' door 'dwaasheid' of 'misnoegen' door 'stress'. Maar verder is het eigenlijk, ben ik zeer dicht bij de tekst gebleven.

Mijn Geest, ik moet eindelijk eens ernstig met je spreken,
Ik was tot nu toe geduldig met je gebreken,
Hoewel jouw dwaasheid me stress gaf,
Zweeg ik, of ried je die met zachte woorden af:
Maar nu, aangezien er met toegeeflijkheid weinig blijkt te winnen
Moet ik noodgedwongen op strengere toon beginnen.
Welke vorm van zinsverbijstering heeft je verstand beroerd
Dat je zo'n redeloos en uitzonderlijk leven voert?
Hoe kan het! Iemand van jouw kunnen in de bloei van je leven
Dat je niets anders doet dan boeken doorlezen.
En dan wat voor boeken! Een vrouw zou het beter staan
Clarisse of Pamela eens open te slaan
Maar nee, daar wil je geen tijd aan besteden
Die wordt gewijd aan zogenaamd interessantere bezigheden
Om te onderzoeken, alsof iemand er ook maar iets aan heeft,
Of het de aarde is of de zon die stilstaat of beweegt

Wie Plato was, en wat Epicurus ons precies leerde,
Welke helden men in Rome en Griekenland waardeerde,
En alsof er nog iets ontbrak aan deze dwaasheid
Is er ook nog die drift tot dichten, waartoe dit leidt.
Het lukt je niet alleen hele dagen ermee te verzengen
Maar ook om hele nachten ermee door te brengen
Je toewijding, je lust en zorg, lijken alleen hiervoor bestemd.
Een juffrouw, een dichteres! Zo bizar, en brutaal ongeremd!
Maar vertel, wat is de bedoeling van al die grillen?
Welk voordeel zie je, behalve je tijd verspillen?

Fleur

Je voelt je ook echt aangesproken.

Jannah

Ja. Ik dacht ook van goh wat ontzettend moedig om daar tegenin te gaan, tegen die conventies van wat je behoort te doen als vrouw. En ze is daar heel uitgesproken over in dit gedicht, want het is ook een heel lang gedicht. Ik heb het behoorlijk ingekort.

Fleur

Het is 246 dichtregels...

Jannah

Ja.

Marleen

Het leuke hiervan is dat je de Verlichting in werking ziet. Want de achttiende eeuw is synoniem voor die Verlichting. Maar dat is een heel abstract begrip en de meeste mensen, als ik dat moet uitleggen, kunnen zich er niets bij voorstellen. Dat is een emancipatiebeweging voor zowel mannen als vrouwen, waarbij het eigenlijk ging om individuele vrijheid en autonomie. En daar gaat dit gedicht over. Die Verlichting werd gedragen door duizenden burgers, intellectuelen, schrijvers, kooplieden en dat ging om bewustzijn creëren. En je ziet dus ook dat De Lannoy is één van die burgers die een klein bouwsteentje toevoegt aan dat metselwerk, dat dus uiteindelijk de Verlichting gaat heten. En zij draagt met dit gedicht dus ook bij aan meer bewustwording en houdt een pleidooi voor meer vrijheid en autonomie voor die vrouw. En daar gaat die dialoog over. En dat is nou wat we typisch verlicht zouden kunnen noemen. Dus dat is een heel concreet voorbeeld in dit geval.

Jannah

Ja.

Fleur

Ja, Jannah, zou jij nog een stukje willen voordragen van 'Aan mijn geest'.

Jannah

Zij geeft hier dus antwoord aan haar dus meer conservatieve stem die haar toespreekt.

'Hoezo? vraag je, wat een woorden! Is pure denkkraft
'Niet evenzeer ons toebedeeld als het mannelijk geslacht?
'Is het mogelijk, met een ziel, in wezen edel en verheven
'Die van nature goddelijk is, zo laag in het stof te kleven?
'Of is de ziel in ons vrouwen minder waard?
'Ik twijfel of dit ooit is bewezen of helder verklaard?
'Nee, dat wij in rationaliteit voor mannen moeten wijken
'En dat wijsheid en vernuft ons zo zelden bereiken
'Komt enkel door de opvoeding, die hier de schuld aan heeft
'Misleid van jongs af aan door het voorbeeld dat zij ons geeft
'Om de tuin geleid door onbenulligheden van het vrouwenleven
'Is het gek dat wij zelden naar vergroting van onze kennis streven?

Jannah

Geweldig stukje.

Marleen

Ja, applaus.

Jannah

En nog steeds kun je zeggen, van: het geldt nog steeds.

Fleur

Ik dacht meteen aan de TikTok-filmpjes die mijn dochters kijken met al die makeup-instructies. En ja, je hoort feministen wil eens zeggen van: make up en zo en je mooi maken, dat zorgt ervoor dat je dan niet gaat leren en niet de boeken openslaat.

Jannah

Nee, precies de onbenulligheden van het vrouwenleven. Ja, precies, dat wordt je dan als voorbeeld voorgehouden. Ja, nee, daarom. Ik vond het zo dus inderdaad levendig en toegankelijk en hedendaags,

dat ik dacht nou ik wilde zo dicht mogelijk bij die tekst blijven om ook om te laten zien dat er eigenlijk in die tijd dus heel modern geschreven werd. Wat dus ook mij verraste. Zal ik ook nog de laatste twee regels voorlezen? Dus dan is weer die confessionele stem in haar aan het woord en die zegt :

Dat zal allemaal wel, mijn geest, en als ik je goed begrijp
Stel je je inspiratie en je kunnen aan de muzen gelijk.
Veel geluk dan maar met je boeken en de taal van de poëten,
Het huishouden zal je deze bevlieging wel weer doen vergeten.

Ja, dat is dus het einde van het gedicht. Omdat het allemaal zo spitsvondig is en ook wel vaak spottend en ironisch, las ik dit als spot dat de conventionele stem dat inderdaad tegen haar zegt, haar onder de duim wil blijven houden en zal blijven terneer drukken, maar dat zij toch laat zien in dit gedicht: ik sta daar tegenover op. Ik, ik recht mezelf op en ik schrijf, ja, hier moet ik dus tegen vechten, tegen deze ideeën.

Marleen

Mannen mogen studeren en zij als vrouw mag dat eigenlijk niet en daar wordt zij op aangekeken. Dat is het conflict en daarom komt zij met die geest in de knoop die zegt van ja, maar ik wil wel kunnen studeren, ik wil wel boeken lezen. Ik wil wel dat de hele dag doen, terwijl de maatschappij verwacht dat ik inderdaad tijd stop in een gezin en in kinderen baren. En zij wil dat duidelijk allemaal niet denk ik.

Fleur

Hing het ook in de lucht? Al die aandacht voor rechten van vrouwen? Ik las iets over de angst dat de Hollandse Parnassus, de dichtersberg, onder een vrouwelijke heerschappij zou raken.

Marleen

Ja. Ongetwijfeld. Dit is een wezenskenmerk van de Verlichting. Dus het draaide, alles draaide om vrijheid, gelijkheid. En dan, ja, die broederschap kun je vergeten. En die was er niet in Nederland, nog steeds niet. Was toen al heel erg polariserend, maar vrijheid en gelijkheid tussen alle standen, want er was gewoon nog altijd een een klassensamenleving en met die gelijkheid komt ook de roep om rechtvaardigheid. En ik denk dat 'Aan mijn geest' ook heel erg een beroep doet op dat rechtvaardigheidsgevoel van mensen van: nou, waarom is het nu zo dat mannen al die privileges wel hebben en die vrijheden wel en zich wel kunnen ontwikkelen? En dat als ik dat als vrouw doe, dat ik dan als een savante, voor savante wordt uitgescholden. Dat is onrecht. En waarom heb ik die vrijheid niet? En dat zijn inderdaad typische verlichte thema's.

Jannah

Ik las inderdaad bij Maaike Meijer dat savante toen inderdaad een scheldwoord was, maar ook echt als een gevaar voor de samenleving werd gezien. Dat dus de geleerde, gestudeerde vrouwen tegengegaan

moesten worden en zij maakt zelfs een vergelijking met de hedendaagse terrorist. Zal ik het eens voorlezen?

De savante, het spookbeeld van de vrouw die studeert, wiskundige, astronoom of schrijfster is en die als gelijke discussieert met mannen. Het discours over de savante is vergelijkbaar met dat over terrorisme nu. Zij is de geradicaliseerde moslim van de achttiende eeuw. Elke schrijvende vrouw moet ervoor waken dat ze niet op een savante lijkt, want dan is zij niet alleen onaantrekkelijk voor mannen, maar ook een gevaar voor de samenleving. Vrouwen putten zich dan ook uit in vertoon van bescheidenheid en deugdzaamheid. Ze mochten slechts gehuld in een wolk van excuses, één vinger uitsteken naar het voor mannen gereserveerde terrein van de literatuur. Het mag een wonder heten dat vrouwen onder zoveel tegenwerking en achterstand zoveel interessants hebben geschreven.

Aldus Maaike Meijer.

Marleen

Ik vind dat wel een beetje over de top.

Jannah

Oh ja?

Marleen

Ik vind het eigenlijk wel onzin. Bij Wolff en Deken in de Sara Burgerhart komen twee savantes voor als personages, Cornelia Hartog en Van Kwastama, en die worden voortdurend belachelijk gemaakt, want die zitten de hele dag met hun neus in de boeken. En nou ja, dat is inderdaad niet de bedoeling. Waarom niet? Omdat je dan niet nuttig bent voor je vaderland. Dat is het idee, omdat je toch als vrouw moet baren en de kinderen moet opvoeden en een beetje voor je man moet zorgen. En dat wordt op dat moment verstaan onder nuttig.

En alles draait om nuttig zijn voor het vaderland, Dat is dus voor iemand als De Lannoy echt een dilemma want dat wil ze heel graag. Zij kan als vrouw, zij kan geen militair zijn zoals haar vader natuurlijk. Zij kan als vrouw niet studeren, dus ze kan ook geen jurist worden. Ze kan geen predikant worden, ze kan geen arts worden, ze kan niets doen voor het vaderland. Het enige wat zij kan, is haar pen in dienst stellen van het vaderland. En dat is dus ook wat zij doet. En als je dan daardoor toch weer als savante wordt afgewezen of buitengesloten, ja, dat is buitengewoon pijnlijk. Maar het feit dat zij zo beroemd is geworden en dat zij werd erkend en die treurspelen van haar en dat ook de bekendste schrijver van Nederland op dat moment een vrouw was, Lucretia van Merken, geeft aan natuurlijk dat het in werkelijkheid allemaal niet zo erg was. Dus die vrouwen, die kregen dat respect en de erkenning van die

mannen en die deden daar helemaal niet moeilijk over. Dus het was denk ik ook wel een beetje een literair, satirisch grapje dat een eigen leven is gaan leiden.

Fleur

Hoe meer we het in deze podcast hebben over hoe het ervoor stond met vrouwen en wat ze schreven en deden en zeiden, hoe groter soms dat contrast en dat je echt ziet dat er ook golfbewegingen zijn. Dat soms vrouwen juist weer heel veel ruimte krijgen. Nou, dan krijg je uiteraard weer dat daar weer een tegenbeweging in komt en dat ze weer een beetje de mond gesnoerd moeten worden, maar dat het ook een spel is.

Marleen

Dat is ook net als nu; je hebt progressieve mannen, je hebt conservatieve mannen, dus dat hangt er net van af wie wat zegt op welk moment denk ik. Het is allemaal zeer herkenbaar. Ik vind dat zelf heel leuk aan de achttiende eeuw : alles is herkenbaar. Die woede ook, die vileine grapjes, ook het vechten voor waar dan ook voor. Maar dat maakt voor mij die eeuw zo interessant.

Fleur

Ja.

Marleen

Het is een heel moeilijke eeuw. Je kunt niet heel makkelijk samenvatten: alles is mogelijk en ieder heeft z'n eigen opinie. Dat is het. Iedereen is erg opiniated, net zoals vandaag de dag, dus je kunt eigenlijk alles wel tegenkomen en je kunt ook bijna elke stelling op een gegeven moment wel verdedigen.

Jannah

Maar was het niet zo dat er bijvoorbeeld dat de kunstenaars en de schrijvers vooruitstrevend waren, maar dat eigenlijk de tijdgeest toch nog redelijk behoudend was naar vrouwen toe? Dat zij dus eigenlijk strijdt tegen een soort ja tijdgeest of een beeld wat haar heel erg nog wordt opgedrongen?

Marleen

Ja, dat ben ik met je eens. Ik denk dat de tijdgeest conservatiever was dan die kringen waarin zij verkeerden. Maar dat kunnen we ook niet zeker weten. Want over die lage klassen weten we bijna niets en die waren volgens mij juist ook weer heel vrij, vooral de jeugd en die konden gewoon uitgaan en tot laat opblijven. En alles wat we daarvan weten in dagboeken, dan denk je van nou dat was al heel gezellig, ging gewoon 2.00u, 3.00u naar bed ook. Dus dat is niet zo dat als de zon onderging dat dan heel Nederland plat ging of zo. Dat dat was al net zo'n nachtleven als vandaag de dag.

Jannah

Ik vraag me altijd af waarom is dat dan zo weer omgedraaid daarna? Dat er zoveel vrijheid was in die tijd? Waarom is dat daarna dan weer zoveel strenger, stichtelijk en bekrompener geworden?

Fleur

Ik denk dat we daar een volgende podcast over moeten gaan maken, de negentiende eeuw. Iedere podcast valt het woord 'negentiende eeuw'. Daar is gewoon heel veel veranderd, zullen we maar zeggen. En ook in de perceptie van deze tijd en daardoor, dat nemen we ook nog steeds weer mee nu. En wat ik ook wel las is dat vrouwen eigenlijk economisch best veel zelfstandigheid hadden en vrijheid hadden en dat er ook heel veel rijke vrouwen waren. Alhoewel ik ook weer namen tegenkom als hoe heette ze ook alweer, Petronella van Woesthoven, nou vrouwen die wetenschap bedreven en dat dus ook allemaal aan het ontwikkelen was.

Marleen

De cultuur was natuurlijk overwegend christelijk en wat je ziet in die achttiende eeuw is dat er steeds meer seculiere impulsen bij komen. Dat is een proces dat zie je eigenlijk die honderd jaar lang voortschrijden. Dus ik denk dat in het begin van de eeuw nog veel moeilijker was om tegen de stroom in te vechten en dat naarmate die eeuw vordert - daarom komen dan pas ook al die genootschappen, pas in de laatste kwart van de achttiende eeuw sterft het van de genootschappen, dan is die cultuur zo seculier geworden dat er minder weerstand is in grotere groepen en ook minder weerstand van de kerk. En dan gaat het opeens heel erg snel.

Fleur

Ja. Verklaart dat ook waarom er zo'n hausse is aan vrouwelijke auteurs aan het einde van de achttiende eeuw?

Marleen

Ja, en aan genootschappen. Ze worden ook echt uitgenodigd. En dat is heel bijzonder. Dat lag niet voor de hand, dat dat zou gaan gebeuren. En dat was ook niet het resultaat van een gevecht of zo. Dat was eigenlijk in de schoot geworpen en dat is in een stroomversnelling geraakt toen de oorlog uitbrak in 1780-81. En toen kregen de mannen door in al die genootschappen oeh jee, maar nu telt elke stem. We hebben eigenlijk heel veel talentvolle dichters in huis, vrouwen, die mogen nu allemaal lid worden van ons genootschap, gewoon om propaganda te schrijven. Daar komt het op neer.

En ik zeg altijd de oorlog is voor vrouwen ongeveer het beste geweest in die achttiende eeuw, dus die hebben daar enorm van geprofiteerd. En het aantal vrouwelijke lidmaatschappen verdubbelt dan ook in tien jaar en sommige vrouwen danken hun roem aan die genootschappen en die dichtstukken die ze produceerden. Het ging allemaal over patriottisme, over vaderlandsliefde met heel veel drama's en monologen. Eigenlijk. Wat je ook ziet bij De Lannoy, dat ga jij straks nog voorlezen.

Jannah

Zeker.

Marleen

Dat is heel erg dramatisch. Ze doet een groot beroep op emoties en dat past ook niet in het beeld dat wij hebben van die koele, rationele, afstandelijke Verlichting.

Ik ben ervoor gevallen, voor die eeuw, omdat alles wat ik tegenkwam was eigenlijk zo dramatisch.

Brieven ook, dat je dacht van wow, het lijken wel mensen, je herkent gewoon elke emotie. Het komt heel dichtbij dan. En dat blijkt keer op keer. Maar dus die patriottentijd is, dat heeft een enorme versnelling veroorzaakt, ik weet niet wat er gebeurd zou zijn als we niet in revolutionair vaarwater terecht zouden zijn gekomen. Maar ik denk rustiger. Want dat is dus uiteindelijk wat er in de negentiende eeuw gebeurt, dan wordt dat allemaal weer terug gedraaid en dan kabbelt dat weer een beetje voort.

Fleur

En wat mij zo opvalt is dat stukken bijvoorbeeld ook misschien wel van van 'Aan mijn geest' dat het zo ontzettend bijna actueel is. Ik bedoel, Dolle Mina zou zo'n gedicht nog wel kunnen schrijven of zo?

Jannah

Nou, ik vind zo'n gesprek met jezelf van de verwachtingen die er zijn ten opzichte van jou als vrouw en hoe je eigenlijk wilt leven. Dat ja dat kan ik me heel goed voorstellen dat je dat vandaag de dag ook nog zou kunnen schrijven. En daar zouden best nog wel wat overeenkomsten in kunnen zitten. Zij had dan geen kinderen, maar ik denk dat er bijvoorbeeld nog steeds best wel veel, dat je met oordelen te maken krijgt als moeder als je bijvoorbeeld dus werkt of schrijft en als je dan, ja minder tijd hebt voor je kinderen, dus dat soort dingen, dat kun je natuurlijk. Ja, daar kun je nog heel makkelijk zo'n dialoog over schrijven, dus in die zin is er best veel in te herkennen zeker.

En ik vind 27 jong om zo'n gedicht schrijven, maar in die tijd was het misschien veel minder jong. En ze is volgens mij toch ook helemaal niet zo oud geworden: 46 of zo? Of hoeveel.

Fleur

In 82? Ze is 44 geworden Ja, dat is heel jong. Want uiteindelijk, het oeuvre wat ze heeft achtergelaten is ook niet heel erg groot. Toch, Marleen?

Marleen

Nee. En daardoor heeft ze dan gelukkig die patriottentijd heeft ze niet mee hoeven maken. Dat is dan een voordeel misschien. Daar zou ze zich echt wel verschrikkelijk aan geërgerd hebben, want zij was een orangiste. Dus dat is haar bespaard gebleven.

Fleur

Ja, precies.

Marleen

Maar we weten ook niks over het liefdesleven van De Lannoy.

Fleur

Nee.

Marleen

Niet getrouwd, geen kinderen. Dat lijkt dan een bewuste keus te zijn. Maar ja, dat was het misschien helemaal niet?

Fleur

Ja. Vooral ook omdat het beeld toch was van een vrouw moet gaan trouwen. En daarom moest ze ook zo mooi zijn, want dan was het aantrekkelijk voor mannen en anders kon je niet aan een man komen, dat was gevaarlijk.

Marleen

Nouja, maar zij had de pokken gehad en ze had een heel geschonden gezicht klaarblijkelijk, besmet met allerlei littekens van de pokken dus dat. Maar ik bedoel Van Merken: ook geen kind. Wolff en Deken: ook niet. Belle van Zuylen: ook niet. Dus denk ik ook wel eens van: nou is dat nou toeval of vallen we dan weer in die valkuil van het was vroeger allemaal truttiger, misschien was dat inderdaad niet zo en dachten die vrouwen toen ook al redelijk zelfstandig. Daar lijkt het wel op van: nou, dat laat ik lekker aan me voorbijgaan allemaal. Ik concentreer me op mijn boeken.

Jannah

En ze bespot dat ook letterlijk. Net als in het gedicht 'Een volmaakte man'. Ik bedoel pure spot op het gehuwde leven.

Fleur

Ja Het is ook voor haar echt een soort opmaat geweest, denk ik, om daarna ook beslist alleen nog maar voor het schrijven te kiezen. Of niet?

Marleen

Ja, volgens mij wel, want dat is ook de reden dat ze mij bij het Haagse Kunstliefde spaart geen vlijt, daar moeten alle leden vier dikke stukjes inleveren per jaar. Dus het enige wat ze hoeft te doen is niet zoveel. Maar in de praktijk blijkt dat veel te veel te zijn voor iedereen. Niemand heeft daar zin in. En zij weet dat me teen terug te brengen van nou ik doe er maar één of zo, want ik wil mijn tijd stoppen in die

treurspelen, dat is het aller, allerbelangrijkste voor haar. Dat is haar grootste ambitie. En daar slaagt ze dus ook in. Zij is heel succesvol met die treurspelen en ook zeker met waar we nog over gaan hebben, over De belegering van Haarlem. Dus zij heeft heel duidelijke prioriteiten.

Fleur

Humor is bij vrouwelijke auteurs vaak gemist wordt ook vaak gedacht dat vrouwen niet met humor kunnen schrijven. En deze serie zien we ook dat dat eigenlijk. Nou ja, Anna Bijns was al humor, Anna Roemers was humor. Ze hadden het allemaal. Ja, ik vraag me ook af of het ook een retorische truc is van om glimlachend te zeggen ik ben niet zo gevaarlijk.

Marleen

Nou, het is heel erg achttiende eeuws. Spot, satire, dat is ook synoniem met die achttiende eeuw. En uh. Dus dat is heel leuk. Zelfspot, zelfkennis, dat is een, dat is echt. Daarom is die eeuw zo leuk. Iedereen doet dat. Behalve de de zwaar bevindelijke christenen. Die hebben volgens mij zero zelfspot maar de mensen die iets lichter in het leven staan, ja die maken de hele tijd flauwe grapjes. Je hebt ook bundels vol flauwe puntgedichten en dat gaat ook de hele eeuw door. Dus je denkt van jongens, onderbroekenhumor, maar het hoort er echt bij. Het is wel de eeuw van de satire genoemd ook, dus. Ik vind dat heel fijn, dat zelfrelativerende vermogen dat toch iedereen wel blijkt te hebben en Wolff en Deken hebben dat ook, vooral in hun brieven. Je lacht je een ongeluk, die drijven voortdurend de spot met zichzelf, ja, bijna iedereen heeft het.

Fleur

'De volmaakte man' is dus ook spot op de man. Was dat dan gewoon?

Marleen

Nou ja, spot is een manier om te overleven natuurlijk. Ze kunnen wel een beetje een overlevingsstrategie. Je lacht gewoon je pijn en je ellende weg. Dat doen we allemaal wel eens en dat speelt denk ik ook mee. Maar je kunt wel zien dat, in orthodox christelijke kringen werd je niet geacht te lachen of naar toneel te gaan of te schrijven, of een komedie te zien, of leuke romans te lezen. Dus het feit dat dat voortdurend wel gebeurt geeft ook wel aan inderdaad dat dat die cultuur steeds aardser werd en seculierder en mensen daar dankbaar gebruik van maakten. Ik denk dat je dat echt nodig hebt, want het leven was keihard. Je kunt het je niet voorstellen. Je had overstromingen in elke winter, mensen verdronken, je had epidemieën elk voorjaar. Uh, je had oorlog. Kindersterfte was nog heel erg normaal, dus je had geen amper sociaal vangnet. Dus het is voor ons sowieso niet voor te stellen zoals wij hier zitten, hoe moeilijk het moet zijn geweest om te overleven in die tijd. Dus je wapent jezelf op allerlei mogelijke manieren en dat er dan nog zoveel humor is, dat vind ik eigenlijk wel verbijsterend, soms zelfs. Ik denk dat als wij nu met een tijdmachine terug zouden gaan, als wij echt nou dat zouden een weekje vol en dan willen we echt heel hard gillend terug naar de 21e eeuw, denk ik.

Fleur

Ja nou maar Jannah, nu we het toch over hebben, laten we dat gedicht dan toch maar even doen, 'De volmaakte man'.

Jannah

Ja, ja nee, het leuke is natuurlijk want dat eerste gedicht 'Aan mijn geest', dat is toch, zit vol met zelfspot of spot over de vrouw. Maar hier bespot ze dus ook de man.

De volmaakte man

Altijd aan het werk ten gunste van het huisgezin;
Ijverig om zijn beroep met trots en eer te bekleden;
Nooit driftig, nooit geneigd tot wilde lichtzinnigheden;
Bezorgd over zijn naasten, wars van ijdel gewin:

Waagt zich nooit aan kansspelen, aan alcohol al evenmin;
Oplettend om zelfs zijn vrije tijd nuttig te besteden;
Geen luie consument van verleidingen of onzinnigheden;
Verliefd, en teder ook, maar alleen op zijn echtvriendin!

Trouw tot in de dood aan ware vriendschapsbanden:
Bereid om voor de staat te strijden in verre landen;
Vol mededogen, eerlijk, verstandig, vriendelijk en zacht van geest:

De man, met zoveel deugd, met zo veel roem behangen
Die man, die mij zo vurig in dichtkunst doet ontvlammen
Is, naar mijn weten, nog nooit op deze aarde geweest.

Fleur

Ja, dat zou inderdaad wel leuk zijn als er zulke mannen op aarde waren. Inspireert zo'n gedicht jou ook, Jannah?

Jannah

Nou niet specifiek om zelf poëzie te schrijven, want ik schrijf echt heel anders zelf. Maar ik vind het wel gewoon fantastisch om dat te lezen. En ook, kennelijk werd er wel zo over mannen gesproken denk ik dan van oh, dat ze alsmaar werden opgehemeld in het gezin en dat ze zoveel eer kregen en dat ze toch eigenlijk, ook al waren het hufters, toch eigenlijk heel goed en een goed hart hadden. En je moest eens

weten hoe teder die ook kan zijn. Dat hoor ik dan meteen, dat dat soort dingen gezegd worden en zij bespot dat en ja, dat, daar heb ik heel veel plezier aan beleefd. Ik heb ook in dit gedicht denk ik wel het meeste veranderd omdat toen had ze wel wat verwijzingen bijvoorbeeld naar Spel en Bachus, wat ik dus gewoon met kansspelen of alcohol heb veranderd. Even kijken wat stond er nog meer: 'geen laf bewonderaar van vreemde aanvalligheden', waar ik dan van heb gemaakt: 'geen luie consument van verleidingen of onzinnigheden'. Er zit een enorme overtuigingskracht in. En uh ja, die sprak me heel erg aan. Ja, dat vind ik wel heel leuk. Dat inspireert me misschien wel op die overtuigingskracht in het dichten ja.

Fleur

Ja. Nou, we laten de 'Aan mijn geest' en de gedichten even achter ons, want we gaan nu door naar een treurspel, want dat is eigenlijk waar ze groot in wilde worden, Marleen. Dat was echt het hoogste genre ofzo.

Marleen

Het hoogste genre, samen met het epos en de tragedie. En de drie werden ook echt als mannelijke genres beschouwd. En het rare is dat het dus gelukt is in de tweede helft van de achttiende eeuw dat dus twee vrouwen het geschopt hebben tot de belangrijkste treurspeldichteressen van het land, dus Van Merken en De Lannoy. Hoe is het mogelijk? En dat ze die erkenning daar ook voor kregen. Want het was eigenlijk niet de bedoeling dat je je uitsprak. Het is het leuke van De Lannoy is dat ze zegt dat ze ambitieus is en zich ook helemaal niet bescheiden opstelt. En als zij dan voor het eerst een prijsvraag wint bij zo'n genootschap, dan zegt ze ook Hoera, ik zal onsterfelijk zijn 'Triomf' zegt ze, triomf. Ik zal onsterfelijk zijn. Dat is ook weer een beetje spottend...

Jannah

Ja, wat ik ook grappig opvatte eigenlijk.

Marleen

Maar het is ook echt wel wat ze wilde. En iemand als Van Merken die stelde zich heel bescheiden op, die zou je zoiets nooit horen zeggen. Toch worden die twee vrouwen die worden allebei geaccepteerd en die worden ook echt erkend. En bijvoorbeeld Willem Bilderdijk, die adoreerde De Lannoy, die lag echt aan haar voeten. De belegering van Haarlem, toen hij dat had gelezen, toen bekende hij haar in een brief dat hij tranen van naijver had gestort. Dus tranen van afgunst had hij gestort op dat immense talent van haar. Dus je kunt zeggen van en dat is de grote ongenietbare, Bilderdijk. Dat was zijn bijnaam. De grote ongenietbare.

Fleur

Want?

Marleen

Dat was een hele moeilijke man, die met iedereen ruzie kreeg en niet snel tevreden was over iemand of niet snel ander werk dan het zijne goed vond. Maar dat van haar vond hij geweldig en hij heeft dus ook zich uiteindelijk ontfermd over haar nagelaten dichtwerk, maar dat hij dat ook gewoon opschrijft, 'Ik heb tranen van na-ijver gestort'. Ja heerlijk, dat geeft wel aan toch hoe genereus mannen waren in die tijd. Van Merken kreeg diezelfde lof maar het blijft verbazingwekkend dat zij geen concurrentie hadden van die mannen op het gebied van het treurspel. Zij stonden daar beiden op eenzame hoogte. Heel bijzonder, daar is eigenlijk nog te weinig aandacht voor geweest. Voor dat feit denk ik.

Fleur

Nou ja, het viel mij wel al op, vanaf Katherina Lescaillje, dat vrouwen in die toneelwereld wel heel erg aanwezig waren sowieso.

Marleen

Ja, dat is ook zo.

Fleur

En dat ze ook heel vaak vrouwelijke hoofdpersonen uit de vaderlandse geschiedenis naar voren halen. Dus ja, dat op een gegeven krijg ik het idee: oh, het is eigenlijk een soort vrouwenterrein, omdat zij daar zo belangrijk in zijn.

Marleen

Hebben ze daar eigenlijk van gemaakt. Ja ja, dat vind ik leuk dat je dat zegt. Ik denk dat dat zo is ja. En dat werd dus ook echt wel erkend, dat dat zo was.

Fleur

Ja, wat is een treurspel eigenlijk? Want ja, een tragedie, is dat hetzelfde?

Marleen

Ja, dat is hetzelfde. En dat is een klassiek genre, dus dat kom je al bij de klassieke dichters tegen, net zoals een epos. En een tragedie gaat ook altijd over helden. En op de een of andere manier is dat heel lang het hoogste van het hoogste gebleven. Het was ook in rijm en in maat geschreven en je moest dus echt het vak beheersen van dichter en een plot kunnen bewerkstelligen. En volgens mij heeft een tragedie ook altijd vijf bedrijven en dan komt er een catharsis, een kantelpunt. Er is altijd een conflict en het vervelende van de achttiende eeuw is dat dan daarna nog bijkwam, allerlei Frans classicistische regels waaraan zo'n auteur dan ook nog moest voldoen. Het was dus echt een notoir moeilijk genre ook. Als je je dus daarin wist te bewijzen, dan had je het eigenlijk gemaakt.

Het sneue is echter dat je in die achttiende eeuw al ziet aankomen dat de roman uiteindelijk veel belangrijker gaat worden dan poëzie en toneelpoëzie. Die kanteling, die zit ook al eigenlijk ergens halverwege de eeuw, zie je al van: het gaat helemaal, die hiërarchie der genres gaat helemaal op de schop op een gegeven moment. En dat gebeurt eigenlijk pas definitief in de negentiende eeuw. En dus Van Merken en de Lannoy, maar ook nog Wolff - die begon eigenlijk ook nog helemaal met het idee van ik ga me in die klassieke genres bekwamen omdat dat de standaard was. Afijn. Volop drama.

Fleur

Ja, ja, het is allemaal drama in de achttiende eeuw.

Marleen

Neel! Er zijn ook heel veel kluchten.

Fleur

Oh!

Marleen

Ja, nee, er is ook een kluchtcultuur natuurlijk. Maar ja, wie gaat dat onderzoeken? Je kunt niet alles tegelijk doen.

Fleur

Nee, nee, dat is waar. Nou ja, dan hoorde ik ook dat er, ik weet niet meer wat de volgorde was, of het nou eerst een treurspel was en dan een klucht werd opgevoerd achter elkaar?

Marleen

Ja. Altijd. Zodat je toch vrolijk naar huis ging. Dat was het vaste recept.

Fleur

Ja, leuk, Jannah! Zou jij een stukje van *De belegering van Haarlem* willen voordragen.

Jannah

Ja.

Fleur

Dat kwam uit in 1770 en misschien is het leuk als Marleen de dochter Amelia doet en jij de Kenau. Kenau, niet 'de'. Dat is ook al zoiets. Wij vinden Kenau natuurlijk, dat is een woord met heel veel betekenissen. Waar gaat het over?

Jannah

Kenau is Kenau Simonsdochter Hasselaer. Die leefde juist in de zestiende eeuw. En in de oorlog met Spanje was Haarlem bezet ook. En zij wilde zich bevrijden. Eigenlijk is dit toneelstuk is een heel lang gesprek tussen ja verschillende personen, de oud burgemeester, de burgemeester van: zullen we ons nou overgeven? Want er is ook hongersnood. En dan wordt Kenau erbij gehaald en de oud burgemeester hoopt dat zij aan zijn kant zal staan van nou, we moeten ons nu overgeven, we moeten zorgen dat onze kinderen eten krijgen enzo, maar zij is juist heel standvastig en zegt: Ik vind dat we door moeten vechten en de vrouwen kunnen ook meedoen. Kinderen, ouderen kunnen meedoen. Maar het is wel zo dat haar dochter en de man van haar dochter die zaten al aan de Spaanse zijde of die waren gevangen genomen daar - ik weet niet meer precies, en die dochter heeft weten te ontsnappen. Haar schoonzoon ,dus de man van die dochter, die ging doorvechten, die was het heel erg eens met Kenau, maar die overleeft het niet. En op dit moment dat ze erachter komen dat hij dood is. En dan zegt Kenau en dan staat erachter, ik lees ook steeds even wat erachter staat - zichzelf beheersend.

Pas op, het is je man... (Amelia valt flauw)

O, hemel, sta me bij! Zou het leven haar ontvluchten?

Amelia, dochterlief, mijn telg, hoor je moeder zuchten,

alsjeblijft, blij jij tenminste leven in deze nood,

mijn dochter, ben jij niet gekweekt in mijn schoot?

Overleef, dit is de hand die altijd je tranen droogde,

zij omhelst je, herken de boezem die je zoogde.

Maar ach, ze hoort mij niet - wat een verschrikkelijk ogenblik:

zij sterft, het is voorbij, dit is haar laatste snik.

Marleen

Waar ben ik?

Jannah

Je leeft, mijn dochter, durf ik dat te hopen?

Je kent dit teder hart: het staat voor al je klachten open,

ik voel zo mogelijk nog dieper de pijn die jou nu verscheurt,

nee, nooit werd een echtgenoot met zoveel recht betreurd.

Marleen

Waar is mijn wederhelft? Waar houd je hem verborgen?

Moeder, je kwelt je ziel met nodeloze zorgen:

Toledo verraadt zijn vriend als hij zijn bloed vergiet.

Waar is hij?

Jannah

Ziet je oog dit schrijnend schouwspel niet?

Marleen

Ach... het is dus waar!

Jannah

(zij werpt zich in de armen van haar moeder)
Je verdriet is rechtvaardig,
maar toon door je moed je echtgenoot waardig:
hij stierf voor het vaderland, mijn dochter, wat een dood!
Uit naam van je wederhelft, je tedere echtgenoot,
uit naam van al zijn deugd: draag je verlies geduldig,
je bent het aan zijn liefde, aan zijn herinnering schuldig,
mijn dochter, hij is het zelf die je dit verzoek doet,
dat was zijn laatste wil.

Marleen

Ja, wat een drama.

Fleur

Nou ik zie jullie hier ook echt heel moeilijk bij kijken.

Marleen

Je moet je wel inleven. Ja, verschrikkelijk.

Fleur

Ja, ja. Wij zouden dit nu natuurlijk heel erg overdreven vinden maar...

Jannah

Ik vond het heerlijk.

Fleur

Ja want Jannah, je hebt hier nu een klein stukje van hertaald om de lezers een beetje een indruk te geven van dit treurspel. Zou je het graag helemaal onder handen willen nemen zodat het bijvoorbeeld opgevoerd kan worden?

Jannah

Nou, ik heb dus drie keer zoveel als dit ongeveer wat we nu hebben gelezen, hertaald. Maar ik moet zeggen, er zitten ook behoorlijke stukken in waarin er wel een beetje gezeverd wordt ook, vind ik hoor. Over of ze nou wel of niet de stad moeten blijven verdedigen en ja, tussen die oud burgemeester en de burgemeester en dat dit is het meest dramatische stuk en hier heb ik dan toch wel van genoten, van het drama. Ik denk dat ik wel het beste stukje onder handen heb genomen.

Fleur

Ja. Kan jij dat ook beamen Marleen? Is dit het meest dramatische stuk uit het?

Marleen

Ja, dit was het einde en het wordt dus nog erger, want dan, die man van haar ligt daar dood te zijn op het podium, maar dat heeft ze nog niet door. Maar het publiek wel. Het publiek zit te wachten op het moment dat zij dat gaat ontdekken en dan wordt het helemaal dramatisch. Maar het bijzondere van dit stuk is dat zij wil laten zien dat die Kenau een heel goed voorbeeld is. En het conflict is eigenlijk: welke emotie - want het gaat hier om emoties - welke emotie is belangrijker? Gaat het om moederliefde of gaat het om burgerplicht?

Jannah

Ja.

Marleen

En die Kenau kiest echt voor die burgerplicht.

Jannah

Ja, beslist ja.

Marleen

Dat ideaal, dat is dus eigenlijk het ideaal wat De Lannoy zelf ook heeft. En ik denk toch dat ze bewust niet is getrouwd en geen kinderen heeft gekregen om heel bewust dat vaderland te dienen. Zoals haar vader dat als militair heeft gedaan, kan zij dat op deze manier doen. Maar dat is het bijzondere van dit stuk. Dat gaat weer over hetzelfde thema. Hoe verhoud je je als vrouw tot tot de maatschappelijke problemen?

Jannah

Ja. Het is eigenlijk ook bijna schokkend hoe zij dus kiest voor de deugdzaamheid, in naam van het grotere ideaal. Ja, dus niet voor de persoonlijke betrekkingen, maar echt. Dus inderdaad voor het vaderland en ja, het is het wordt zij. Ze beargumenteert dat ongelooflijk goed in het stuk. Maar het is ook dat je denkt:

wow ja, hoe kun je eigenlijk zo denken. Maar het is ook: zij is zelfs bereid haar dochter daarvoor op te offeren en dat zegt ze letterlijk.

Marleen

Ja, dat klopt.

Jannah

Ja, dus dat gaat heel ver.

Marleen

Het is bijna klassiek drama: wat offer je op inderdaad.

Jannah

Het is bijna een Griekse tragedie.

Fleur

Ja, precies. Ja, ja.

Marleen

En dat is natuurlijk toch de boodschap die ze dat publiek wil meegeven van: vecht, vecht voor dat land, vecht voor je rechten. Ook dat is in die zin heel actueel. Want dat is wel de hamvraag: wat zouden wij zelf doen? Hoever en hoe? Hoever ga je?

Jannah

Ja, en het bijzondere is natuurlijk dat het een vrouw is. Want als het een man was geweest, had het je veel minder verbaasd als die had gekozen voor het vaderland en z'n kinderen wilde opofferen. Maar zij is dus Kenau is die vrouw en dat vond ik ook zo sterk dat ze dus haar als historische figuur koos, want ze heeft natuurlijk ook echt bestaan en ook echt meegevochten volgens mij toen die vrouw van heel veel hout geleverd was. En ze hielp ook mee dus aan het bestendigen van wallen door al dat hout te geven. En ja.

Fleur

Ik moet opeens even denken - sorry dat ik je onderbreek - maar ik zit opeens te denken aan de vorige aflevering waarbij we het over Magdalena Moons hadden. Die ~~die~~ was dan niet aan het vechten, maar die heeft een man verleid om te vragen of hij de aanval op de stad Leiden was dat één dag wilde uitstellen en toevallig is er een enorme vloed gekomen waardoor een aanval op de stad Leiden niet meer plaats kon vinden en werd Leiden gered. Want Leiden was dus ook in beleg door de Spanjaarden en je

ziet dat heel veel. Magdalena Moons, Kenau, vrouwelijke strijders allemaal die eigenlijk steeds van stal gehaald worden om te laten zien van oké, met die vrouwen win je de oorlog, want dat is het.

Marleen

Ja inderdaad. Dan door een moeder van te maken wordt natuurlijk heel erg invoelbaar voor het publiek. Zo van wat zou ik? Want ja, de meeste vrouwen waren natuurlijk moeder, wat zou ik dan zelf gedaan hebben? En dat is natuurlijk de vraag die zij oproept. Heel slim. Als ze daar gewoon een echte kenau van had gemaakt En weet je wel, de keiharde.

Fleur

Wat wij daar nu onder verstaan.

Marleen

Dan was het minder dramatisch geworden, terwijl nu iedereen meeleeft van: wat? Wat zou ze gaan beslissen hoe gaat ze met die dochter om? Ja, dat is best knap inderdaad. Ik denk ook dat dat Bilderdijk daarom ook wel jaloers is geweest dat je dat verzint.

Jannah

Eerst dacht ik oké, ze wil een vrouw neerzetten die zich gelijk voelt met de mannen en ook door de mannen zo benaderd wordt. Ze wil een heel rationele, verstandige, sterke vrouw neerzetten. Maar dan tegelijkertijd is het dus een hele ook een gevoelige moeder die dus al die emoties heeft van dat stuk wat we net voorlazen maar zich daar dus toch overheen kan zetten en denken van nou, ik kies toch echt voor die idealen voor het vaderland. Dat is een enorm contrast en dat verbaasde mij in het stuk hoeveel hoe die emoties dus ineens zo heel erg de boventoon voerden.

Fleur

Werd je daar ook door geraakt als moeder?

Jannah

Ja, ik werd er wel door geraakt ja. Marleen zei net ook al er zijn genoeg oorlogen, ook nu, op de wereld, dus je kunt je ook verplaatsen in moeders nu die hun kinderen verliezen of die in oorlogsgebied leven. Dus in die zin raakt het me wel. Maar ik was natuurlijk ook bezig gewoon met die taal, dichtbij haar taal te blijven en toch ook heel toegankelijk in een wat moderner Nederlands op te schrijven.

Marleen

Ja, ik vind het heel knap, want ik voel het daardoor. Terwijl als het in het oorspronkelijke achttiende eeuws was blijven staan, dat wordt al heel snel potsierlijk. Wij kunnen bijna alles wat er is geschreven in die periode, dat moet ik helaas zeggen, dat dat zo is, dat is voor ons onleesbaar eigenlijk. Ja, dat is heel

erg jammer. Maar zodra je gaat hertalen denk je oh ja, ja, nu, nu komt het binnen. Inderdaad, en dan snap je ook die inhoud dringt veel beter door. Dat is echt voor de achttiende eeuw bijna wel essentieel om dat te blijven doen denk ik. Ik denk wel dat de eeuw daarmee wint aan populariteit.

Fleur

Laatste vraag voor Jannah: ben je dichterbij De Lannoy gekomen? Is zij voor jou ook gaan leven?

Jannah

Ja, beslist. Zeker. Ik bedoel, voor mij was het een vage historische figuur waarvan ik de naam kende. En inderdaad ook dat portret met taart op haar hoofd en de opgestuwd boezem. Dat geeft een vrij stijve indruk en ik vond haar zo het tegendeel van stijf. Zo ongelofelijk speels, grappig, spitsvondig, geestig. Ik heb het allemaal gezegd, maar. Maar dat, ja, ik heb me heel erg met haar vermaakt. Dus ja, ik ben heel blij dat ik haar beter heb leren kennen. Zeker.

Fleur

Nou, heel fijn! Dank je Jannah voor het hertalen dus en het jezelf vermaken. En hopelijk vermaakt dat ook de luisteraar die de hertalingen op de website kan vinden. En dank Marleen ook voor het delen van al je kennis.

Wilt u nou nog meer weten over vrouwelijke auteurs die in dezelfde tijd dichtten en die ook bij dichtgenootschappen werden uitgenodigd, zoals Adriana van Rijndorp of Anna van der Aar of Petronella van Woestehoven, die zijn niet echt aan bod gekomen, maar ze waren er wel.

Luister dan naar de bonustracks die speciaal voor deze podcast zijn gemaakt, geschreven en voorgelezen door literatuurwetenschapper Evi Dijks en te vinden op onze website.

Volgende aflevering duiken we in het werk van Betje Wolff en Aagje Deken, waarschijnlijk welbekend om Sara Burgerhart. Maar kent u ook de scherpe satires? Dank voor het uitlenen van uw oor. Tot de volgende keer!